

AZ ÚJONNAN FELFEDEZETT LISZT FERENC

Zongoraverseny, op. post.

Buch der Lieder, II. kötet

Schubert-indulók

Jandó Jenő, *ÁHZ*, vez. Lamberto Gardelli

Hungaroton HCD 31 396

De profundis

Schubert–Liszt: Wanderer-fantázia

Fantázia Beethoven Athén romjai című művének témáira

Philip Thomson, *ÁHZ*, vez. Kerry Stratton

Hungaroton HCD 31 525

h-moll szonáta és más zongoraművek

Ránki Dezső

Quintana QUI 903 024

Dante-szonáta és más zongoraművek

Mocsári Károly

Hungaroton HCD 31 203

Kevés szerző akad a zenetörténet nagyjai között, aki halála után több mint száz évvel anynyi meglepetést okozott volna a kutatóknak és a közönségnek, mint Liszt Ferenc. (Habár, hogy csak a romantikus zongoraversenyeknél maradjunk, nemrég adták elő, illetve közre első ízben Schumann két korai kísérletét ebben a műfajban.) A kiadatlan vagy Liszt halála után kiadott, de gyakorlatilag ismeretlen Liszt-művek nagy száma összefügg Liszt zeneszerzői fejlődésének sajátosságaival: Liszt fiatalkorától kezdve zseniális újító volt, ám a zeneszerzés technikáját nem egy vonatkozásban (hangszerelés, a nagyformák kezelése) csak fokozatosan, viszonylag érettebb korban sajátította el. Műveit egész életében – másokhoz képest igen gyakran – újrafogalmazta; sokat elvetett, nem talált publikálásra méltónak (volt, amit a kiadók nem találtak annak).

Az elmúlt évtizedek nagy felfedezései, a kései Liszt befelé forduló, vívódó, szinte a csontvázszerűségig leegyszerűsített miniatúrái még mindig viszonylag kevésbé ismertnek számítanak (még pár éve is AZ ISMERETLEN LISZT cím alatt adott ki közülük jó néhányat a Hungaroton, Lantos István előadásában).

Mellettük azonban ma ott van egy újabb szenzáció: a fiatal Liszt, akinek két újonnan felfedezett, zongorára és zenekarra írott műve jelent meg most Hungaroton-kompaktlemezben. Ezek a művek megmutatják, milyen korán jelentkeztek Liszt zenéjében bizonyos stílusjegyek, melyeket általában későbbi korszakaiból volt szokás eredeztetni. Az egyik ilyen stílusjegy a motívumok karakterének szüntelen átalakítása, amelyet Liszt állítólag csak a weimari években, vagyis 1848 után fejlesztett ki. A Jay Rosenblatt amerikai zenetudós által az utóbbi években azonosított posztumusz ESZ-DÚR ZONGORAVERSENY bizonyítja, hogy ez a technika lényegében már 1839-ben készen állt. Liszt ez idő tájt készítette el közismert ESZ-DÚR és A-DÚR KONCERT-jeinek első változatát, melyeket Weimarban öntött végső formába. Ugyancsak a harmincas években vázolta fel az itt hallható versenyművet, amelyhez azonban később nem tért vissza, és amelynek fennmaradt kéziratát a kutatók sokáig – a közös hangnem miatt – az ismert Esz-dúr műhöz tartozó, később elvetett anyagnak vélték. Rosenblatt a mű különböző könyvtárakba került lapjait valóságos detektívmunkával illesztette össze koherens zemenéművé, amely az 1990-es chicagói ősbemutatón joggal keltett óriási feltűnést.

Az egytétéles, de a hagyományos gyorslassú-gyors tételrendet megszakítás nélküli formává sűrítő darab harmóniai merészség dolgában legalábbis felér a két publikált versenyművel. Az epekedő zongorarecitatívók egy beethoveni modellt fokoznak a szélsőig, míg a bevezető timpani-szólót majd fél századdal később a fiatal Richard Straussnak kellett újra feltalálnia: ő majdnem pontosan ugyanezzel a formulával kezdte zongorára és zenekarra írott, ugyancsak egytétéles versenyművét, a BURLESKÉ-t.

Jandó Jenő és az Állami Hangversenyzenekar Lamberto Gardelli vezénylete alatt pontos, korrekt, az érzelmes kitöréseket nem eltúlzó olvasatban bocsátotta ezt a művet a közönség elé. (Zárójelben: a CD borítója világpremierként hirdeti ezt az 1991-ben megjelent felvételt; majdnem egy időben vele a hamburgi East-West Recordsnál is megjelent egy felvétel, melyen Steven Mayer zongorázik, és Vásáry Tamás vezényel.)

A másik „új” zongoraverseny, a DE PRO-

FUNDIS című „hangszeres zsoltár”, 1834-ből való, tehát a huszonhárom éves Liszt alkotása. Figyelemre méltó, hogy Liszt itt kerülte a „zongoraverseny” megjelölést, és a téma, melyet a jellegzetes liszti karaktertranszformációnak alávetett, egy zsoltárdallamon alapszik, melyet Liszt a 130. ZSOLTÁR („A mélységből kiáltok”) szövegével társított. A több mint félórás kompozíció, melyben a gregorián téma még kissé megemésztetlenül, váltig ismételt akkordmenetek formájában jelenik meg, Liszt első liturgikus inspirációjú vagy gregoriánt felhasználó műve: ez a másik stílusjegy, amely sokkal előbb tűnt fel Liszt zenéjében, mint azt korábban gondolni lehetett. Itt ismét megfigyelhetjük a kifelé forduló virtuozitást és a befelé forduló vallásos áhitat jellegzetesen liszti egymásmellettségét.

Ezúttal az ÁHZ kanadai vendégekkel, Philip Thomson zongoraművésszel és Kerry Stratton karmesterrel működött együtt; annak ellenére, hogy a mű terjedősebb és jóval diffúzabb, mint a posztumusz zongoraverseny, az előadásnak sikerült a problematikus művet életre keltenie. A partitúra néhány kidolgozatlan részletét és a hiányzó befejezést a lemezen Michael Maxwell kanadai zeneszerző verziójában hallhatjuk; de a Németországban élő Ács József is elkészítette a maga verzióját, amelyet nemrég saját kiadásában meg is jelentetett.

Liszt zongorára és zenekarra írott művei közül még kettőt vett föl az ÁHZ-val Thomson és Stratton: Schubert WANDERER-FANTÁZIÁ-jának átíratát és a Beethoven ATHÉN ROMJAI című művének témáira írott fantáziát. Schubert művében, melynek négy tétele megszakítás nélkül játszandó, és közülük három ugyanarra a témára épül (a fennmaradó lassú tétel pedig a WANDERER című dal témájára), a liszti szonáta és versenymű prototípusát fedezhetjük fel. Így látta maga Liszt is, ezért tette hozzá a maga mértéktartásában is hatásos zenekari letétjét az ennek megfelelően átalakított schuberti zongoraszólamhoz.

A Beethoven-fantázia teljesen más jellegű kompozíció: ez szabad parafrázis az ATHÉN ROMJAI témáira, melyben a hangsúly nem annyira a konstrukción van, mint az előbbi mű esetében: itt elsősorban a virtuozitás adja a darab létjogosultságát. A zongora mellett időnként a zenekari fúvósok is szólószerep-

hez jutnak, különösen a bevezető szakaszban, ahol jó néhány, a lemezen igen szépen megoldott ilyen állást hallhatunk. Ez a szakasz még teljesen Beethoven stílusvilágán belül mozog; amikor azután a zongora átveszi a szót, hirtelen átlépünk Liszt saját világába. A híres török induló variációiban, melyek a fantázia legnagyobb részét teszik ki, élvezettel követtem a lemezen a fokozatos átmenetet a visszafogott, finom indítástól a befejezés diadalmas pompájáig.

Jandó Jenő szólóművekkel töltötte ki a posztumusz zongoraverseny mellett maradt helyet a CD-n. Liszt átíratái közül két viszonylag kevésbé ismert sorozatra esett a választása: a BUCH DER LIEDER (DALOK KÖNYVE) második kötetére, valamint a FRANZ SCHUBERT INDULÓI címen közreadott alkotásra.

Az előbbi sorozatban Liszt saját francia szövegű dalai közül írt át hatot zongorára. (Ezek az átíratok az új Liszt-összkiadás 1/18-as kötetében találhatóak, vagyis nem a saját művek zongoraátíratait tartalmazó kötetek egyikében, hanem más művek társaságában.) Jandó szép hangon, bensőségesen „énekli” az „*Oh, quand je dors*” (*Ha álmodom mély*) témáját, elegánsan tartja kézben a „*Comment, disaient-ils*” betoldott kádenciáit; határozott és ritmikus az „*Enfant, si j'étais roi*”-ban (*Ha én király volnék*), gyönyörű *dolce legato* hangot talál a „*S'il est un charmant gazon*” számára; hol visszafogott és sejtelmes, hol energikus a „*La tombe et la rose*”-ban. Végül a „*Gastibelza*”-boleróban az egész ciklust megkoronázza egy a balladát mélyen átérző, olykor drámai, olykor könnyed, olykor izgatott előadással.

A lemez utolsó félórájában Schubert négykezes indulóiból készített átíratok szólalnak meg: egy gyászinduló és két, gyors tempójú indulódallamokból fűzött csokor. Itt – érzésem szerint – a zene valamivel több dinamikai kontrasztot és merészebb rubatókat is elviselt volna.

Ránki Dezső és Mocsári Károly Liszt-szólólemezen a két szonáta hallható: Ránkival a H. MOLL, Mocsárral a DANTE-SZONÁTA. Ránki ezenkívül „Liszt Ferenc estéjé”-nek terméséből játszik mindmáig ritkaságnak számító, habár nyomtatásban régóta hozzáférhető darabokat; a fiatal Mocsári pedig négy fontos

alpműről mondja el véleményét a DANTE SZONÁTA rendkívüli érzékenységu felvétele után. A mű közepén elhangzó Fisz-dúr Andante szakaszt ritkán hallottam ennyi bensőséggel előadni, mint Mocsáritól. A mély átéléssel játszott H-MOLL BALLADA után a FUNÉRAILLES következik a lemezen: Mocsárinak, úgy érzem, személyes mondanivalója van erről a sokat játszott műről is. A HÁROM KONCERTETÜD középső darabjában, a LA LEGGIEREZZA címűben egész más oldaláról mutatkozik be Mocsári: az érzelmes nyitózakaszt követő virtuóz variációkban, melyek során az eredeti dallam és kísérete teljesen eltűnik a figurációk özönében, egy pillanatra sem téveszti szem elől a cimben foglalt könnyűséget, de nem is viszi el túlságosan a könnyedség irányába. Súlytalan, de nincs híján a darab megkivánta komolyságnak. A programot záró BACH-FANTÁZIA-ban pedig megmutatkoznak Mocsári legnagyobb erényei: képes a különböző hangulatú rövid szakaszokat összefogni logikus nagyformává anélkül, hogy azok feladnák önállóságukat; a fűgában pedig az erőt és a lendületet össze tudja kapcsolni egy intelligens, ugyanakkor szívből jövő muzikalitással. (A kísérőszövegben említés esk még az ESZ-DÜR TRANSZCENDENS ETÜDRől, ez azonban az elkészült lemezen nem szerepel.)

Ránki Dezső lemezén a H-MOLL SZONÁTA, Liszt talán legtokéletesebb remekműve olyan darabok társaságában szólal meg, amelyek nem egy esetben éppen kísérleti jellegűkkel, vázlatyszerűségükkel hatnak. Mintha az öreg Liszthez „hűllenek lettek (volna) a szavak”, és előlről kezdte volna a komponálást, csodálatos dallami ötletekkel, és – közmondásosan – a XX. századot jósoló harmóniai nyelvvel, de – épp a H-MOLL SZONÁTA csúcsteljesítményével összemerve – olykor morzsáknál alig többet adva. Ránkinál ez a két Liszt-arc, a negyvenéves és a hetvenéves, néz egymással szembe. A H-MOLL SZONÁTA előadása fantasztikusan érett, mesteri produkció, de talán megkockáztatható a feltételezés, hogy a lemezhallgatók közül sokan újra meg újra a „morzsák”-hoz fogják állítani a készüléküket. A mi korunk számára, azt hiszem, különös jelentősége van ezeknek a miniatúráknak: a XX. századi zene egyik alapélménye, a ha-

gyományos formák folytathatatatlansága fogalmazódik meg bennük máig ható érvénnyel.

Az UNSTERN (BALCSILLAGZAT) uniszónó témájában, amely a szonáta telt hangzatai után szinte fájón csupasznak hat, mégis benne van valami a fénykor műveinek pátoszából; a mű nagy crescendo-decrescendo ivét hallva – minden előremutatás ellenére – visszasejlik valami a H-MOLL SZONÁTA Lisztjéből, és elhiszszük, hogy „a szalonok hőse, a weimari karmester... és az abbé ugyanaz az ember”, ahogy a kísérőszöveg írja. Mennyi költőség van azután a szinte csak odavetett EN RÉVE-ben (ÁLMO DOZVA), melyet nem sokkal halála előtt irt Liszt fiatal barátja, August Stradal (nem Schnabel, ahogy a CD borítója állítja) számára! Mennyit tud elmondani Liszt – és Ránki! – egy másik drágakő, a FIZ-DÜR ZONGORADARAB két partitúraoldalán, ahol a lírai alapötletet másfél perc alatt drámai kitörésig fokozza, majd ugyanúgy ismét megnyugtatja! A kései zongoradarabok egyik leghosszabbika a LUGUBRE GONDOLA (GYÁSZGONDOLA), melyet első változatában Wagner halála előtt hat héttel irt Liszt „baljós előérzésekkel”, mint később bevallotta. Ezt a művét később jelentősen kibővítette és átdolgozta: formai, harmóniai és tartalmi szempontból Liszt legmegdöbbentőbb művei közé tartozik. És így tovább: mennyi fér az 1881-es BÖLCSÓDAL egyszerűségébe, és milyen fenségesen ünnepélyes tud lenni az IN FESTO TRANSFIGURATIONIS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI néhány akkordja és felbontása! Az 1872-es FIZ-DÜR IMPROMPTU faktúrája még a régi Lisztre emlékeztet – igaz, ekkor még csak hatvanegy éves –, de már az 1877-es SANCTA DOROTHEA, melynek technikai követelményei távolról sem magasak, újabb meglepetéssel szolgál: egyetlen dallam, egyetlen triolás kísérőfigura elég egy speciális karakter tökéletes megformálásához.

Az utolsó négy darabbal az öreg Lisztnek egy teljesen külön világához érkezőnk: amit itt bizonyos táncformák újraértelmezésével (hogy ne mondjam: kicsavarásával) elért, az példa nélkül áll nemcsak az ő, hanem bárki más életművében is. Ezekben a darabokban aztán nincs semmi vázlatyszerűség vagy kísérleti jelleg: bennük Liszt úgy tudta kifejezni egy zenei világrend felbomlását, hogy maga

a darab nem bomlástermék, hanem tökéletesen kidolgozott kompozíció. A 4 MEFISZTÓVALCER, a MEFISZTÓPOLKA és a két csárdás ritmikai aszimmetriái, végletes kromatikája megannyi fantasztikus kései reflexió a magyar rapszódiaakra, mint hogyha bartóki értelemben vett „torz”-képük lenne. A polka és az első csárdás váratlan egyszólamú befejezése után a CSÁRDÁS OBSTINÉ (MAKACS CSÁRDÁS) groteskségében is felkorbácsoló hatású záródarabja a lemeznek.

Laki Péter

KRITIKAPÁLYÁZAT

IMA

Yochk'o Seffer Neffesh-Music*
Közreműködik Mauricia Platon (ének),*
Yochk'o Seffer (büllentyűs hangszerek, szaxofonok,
ének), Dominique Bertram (basszusgitár),
Manu (ütőhangszerek), a Margand-vonósnégyes
 Michèle Margand (első hegedű), Anne Mehal*
(második hegedű), Françoise Douchet (brácsa),
Claudine Lasserre (cselló)
Noshé-Naïm. mNo 12 010. Párizs, 1977

Annak a körülbelül öt embernek, aki ma Magyarországon ismeri Yochk'o Seffer – azaz eredetileg Seffer József – miskolci születésű, de jelenleg párizsi illetőségű zenész nevét és munkásságát, nem kell különösebben magyaráznom, hogy miért most mutatom be egy 1977-ben készült nagylemezét. Ők ugyanis azt is tudják, hogy a magyar közönségnek a Seffer játékával megjelent mintegy két tucat LP bármelyike az újdonság, a felfedezés erejével hatna, ha egyáltalán volna olyan szervezet vagy rádióadás, amely a nagy hazafias zászlólobogtatás mellett a magyar kultúra, a magyar zene igazi képviselőinek is teret kívánna adni megismertetésük érdekében. Az a néhány ember viszont azt is tudja, hogy a tömegkommunikációs agyártalom által megfertőzött magyar közönség finoman szólva is bűnösen közönyös a kulturális értékeket hordozó, avagy annak kikiáltott alkotás

okok iránt. E réteg egy része – valljuk be! – jogosan hangoztatja fenntartásait, mivel még él benne az előző rendszer középkeretű alkotásokat felsőfokú jelzőkbe bugyoláló kultúrpolitikájának emléke, ezért mindent gyanús-ként kezel. Más részük viszont egyszerűen „csak élni” akar – avagy minél nagyobb tételben hanglezelt, kazettát, videót eladni –, tehát ők sem művészeti életünk eredeti alkotóit keresik; már csak a divat okán sem, mivel a fejlettebb gazdaságú államok kultúrismemete mellett senkinek sem érdeke valamilyen egyéb, nem a nagy világcégek által kiadott művészeti termék léte. Ennyi bevezetés után talán látszik az is, hogy Yochk'o Seffer *Neffesh-Music* zenekarának a francia Noshé-Naïm kiadónál megjelent IMA című albumáról szóló hirdetésomban mindössze egy dolog vezet: az, hogy egy hangzásában eredeti és magyar, gondolkodásában nagy formátumú alkotó lemezének a bemutatásával megvívjam a magam szélmalomharcát a magyar zenei izlésre rátelepült közönnyel és üzleti szemlélettel.

A hatvanas évek végének Magyarországot elhagyó Seffer József aránylag hamar, még a hetvenes évek legelején tevékenyen bekapcsolódott a francia zenei életbe. Első felvételeit a progresszív rak (rock) és dzsezzrak (jazz-rock) aranycsapatában, a *Magmában* készítette. Művészete ekkor még a beolvadást tűzte ki célul, azaz megpróbált franciává válni. Néhány év után rá kellett jönnie, hogy ez sem művészileg, sem emberileg nem lehetséges. Ekkortól készült lemezein elkezdett magyar témákat játszani, illetve lemezei magyar nyelvű címekkel is hirdette másságát. Olyan lemezek, illetve számok mellé pedig, mint a *MAGYAR LÓ*, az *IMA*, a *CIFRA*, a *LÁRMA*, az *ŐSGYÖKÉR*, a *BÉLA BÁCSI EMLÉKÉRE*, a *BUNKÓS* – bátor ember! – nem mellékelte francia nyelvű címfordítást! Második zenei korszakának szólófellépései és lemeze után – melyen egyedül játszott szaxofonokon, zongorán, kamukán, továbbá énekelt – Seffer megalapította *Neffesh-Music* zenekarát, mellyel három nagylemezt és tucatnyi fellépést produkált. A következő, *CHROMOPHONIE (SZINHANGZÁS)* néven megvalósított művészi gondolkodásmódja további három albumot és újabb koncerteket eredményezett. E zenei korszakaiban Seffer tulajdonképpen a dzsezzene határait tágitva eljutott a kortárs zenei törekvésekig,